

Målsäganden i ett mål om mord har inte fått möjlighet att begära att bli underrättad när gärningsmannen lämnar den rättspsykiatriska kliniken

Beslutet i korthet: Rättspsykiatriska kliniken vid Skaraborgs sjukhus inom Västra Götalandsregionen har på ett felaktigt sätt tolkat och tillämpat bestämmelsen i 28 § lagen om rättspsykiatrisk vård i fråga om underrättelser till målsäganden. Kliniken har uppfattat bestämmelsen som att det är tillräckligt att kontakta målsäganden först i nära anslutning till t.ex. en utevistelse eller om patienten avviker. Vidare har kliniken, trots att bestämmelsen har gällt i drygt 30 år, saknat skriftliga rutiner för sådana underrättelser. Detta har medfört att målsäganden i ett mål om mord inte har fått möjlighet att begära att bli underrättad när gärningsmannen lämnar kliniken. ChefsJO är mycket kritisk till det inträffade.

I beslutet framhåller chefsJO att det bakomliggande syftet med bestämmelsen är att erbjuda stöd och skydd till brottsoffer samt förhindra ny brottslighet från samma gärningsman. För att uppnå detta syfte är det av största vikt att en målsägande som bör ges möjlighet att begära underrättelser identifieras i ett så tidigt skede som möjligt samt att chefsöverläkaren ser till att målsäganden också ges denna möjlighet så snart det kan ske. Vidare måste chefsöverläkaren se till att målsäganden också får underrättelser i de situationer som bestämmelsen anger.

Anmälan

I en anmälan framförde AA klagomål mot den rättspsykiatriska kliniken vid Skaraborgs sjukhus inom Västra Götalandsregionen (kliniken) och chefsöverläkaren där. AA anförde i huvudsak följande:

Han var målsägande i ett brottmål där gärningsmannen dömdes för mord till rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning. Varken han eller övriga målsägande blev kontaktade av kliniken på sätt som föreskrivs i lagen för att ges möjlighet att begära att bli underrättade om gärningsmannen t.ex. skulle avvika. När han kontaktade kliniken fick han till svar att den inte ansåg att det var nödvändigt eftersom det ändå inte var aktuellt med permissioner.

Utredning

Anmälan remitterades till styrelsen för Skaraborgs sjukhus (styrelsen) för yttrande. Av remissvaret framgår huvudsakligen följande när det gäller klinikens hantering av underrättelser till målsäganden:

När nu aktuell patient skrevs in vid den rättspsykiatriska kliniken saknades en skriftlig rutin för hanteringen av underrättelser till målsäganden. Med anledning av AA:s anmälan till JO har kliniken utrett hur frågan om underrättelser har hanterats och kommit fram till att lagen har tolkats och tillämpats på ett felaktigt sätt. Frågan om eventuell underrättelse till målsäganden har behandlats först i samband med att någon form av utevistelse på egen hand har planerats eller om patienten skulle avvika. Kliniken har således varit av uppfattningen att det är tillräckligt att kontakta målsäganden i nära anslutning till t.ex. en utevistelse eller om patienten avviker. Målsäganden bör dock redan vid vårdens inledande tillfrågas om han eller hon önskar få underrättelser. Det har nu tagits fram en skriftlig rutin för underrättelser till målsäganden.

Till styrelsens remissvar bifogades bl.a. den skriftliga rutin för underrättelser till målsäganden som kliniken utformat.

AA kommenterade remissvaret.

Rättslig reglering m.m.

Av 28 § första stycket lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård, LRV, framgår att om en patient ges rättspsykiatrisk vård som är förenad med särskild utskrivningsprövning ska chefsöverläkaren, om det behövs med hänsyn till brottet och övriga omständigheter, ge målsäganden möjlighet att begära att bli underrättad när

1. patienten har lämnat sjukvårdsinrättningen utan tillstånd eller inte har återvänt dit sedan tiden för ett tillstånd att vistas utanför inrättningens område har gått ut eller tillståndet har återkallats,
2. beslut har fattats om att patienten får vistas utanför sjukvårdsinrättningens område,
3. beslut har fattats om att patienten ska genomgå öppen rättspsykiatrisk vård, eller
4. beslut har fattats om att vården ska upphöra.

Enligt andra stycket ska den målsägande som önskar en underrättelse ges en sådan vid beslut som anges i bestämmelsen innan patienten lämnar vårdinrättningen och annars så snart som möjligt. Av tredje stycket framgår att en underrättelse till målsäganden ska lämnas även om målsäganden inte har begärt det, om det finns särskilda skäl.

För Kriminalvårdens del finns en liknande bestämmelse om underrättelse till målsäganden i 35 § fängelseförordningen (2010:2010). Vid införandet av 28 § LRV framhölls i propositionen att regeringen under senare år starkt hade

betonat vikten av att på olika sätt stärka brottsoffrens ställning, bl.a. genom införandet av lagen (1988:688) om besöksförbud (numera lagen om kontaktförbud). Det ansvariga statsrådet uttalade bl.a. att det enligt hennes uppfattning var angeläget att den som utsatts för t.ex. ett allvarligt våldsbrott inte hamnar i en sämre situation när det gäller samhällets stöd och skydd för att förhindra ny brottslighet av samma gärningsman, om han eller hon överlämnas till psykiatrisk tvångsvård som brottspåföljd i stället för att dömas till fängelse. Hon ansåg därför att det var motiverat med en underrättelseskyldighet till den som är målsägande i förhållande till en patient som genomgår rättspsykiatrisk vård som är förenad med särskild utskrivningsprövning, i likhet med de allmänna råd som då gällde inom Kriminalvården (prop. 1990/91:58 s. 205).

Regleringen i 28 § första stycket LRV innebär att det är chefsöverläkaren som ska ta kontakt med målsäganden i det aktuella brottmålet för att utröna om han eller hon önskar få uppgift om när patienten av olika skäl lämnar vårdinrättningen. Skyldigheten begränsas av att en sådan kontakt ska vara påkallad med hänsyn till brottet och övriga omständigheter. Av förarbetena framgår att det härmed avses främst de fall där patienten har gjort sig skyldig till ett grovt våldsbrott mot målsäganden och det med hänsyn till målsägandens säkerhet är befogat att han eller hon får information av det aktuella slaget. Även i sådana fall där det inte finns någon beaktansvärd risk för att patienten utsätter målsäganden för något brott kan det av omsorg om målsägandens person ändå vara motiverat att han eller hon får information (a. prop. s. 327).

Bestämmelsens andra stycke innebär att en målsägande som förklarar sig vilja ha underrättelser ska ges information av chefsöverläkaren innan patienten lämnar vårdinrättningen vid beslut som anges i bestämmelsen och annars så snart som möjligt. Det har ansetts befogat att en sådan underrättelse lämnas också i de fall en målsägande tar kontakt med vårdinrättningen, även om chefsöverläkaren inte ansett det vara påkallat att tillfråga målsäganden. Själva rätten för målsäganden att få en underrättelse är därför inte beroende av den prövning som chefsöverläkaren gör innan kontakt tas med målsäganden. (Se Grönwall m.fl., Psykiatrin, tvånget och lagen, En lagkommentar i historisk belysning [11 mars 2022, Version 7A, JUNO, kommentaren till 28 § LRV].)

Som framgår ovan ska en underrättelse, om det finns särskilda skäl, lämnas till målsäganden trots att han eller hon inte uttryckligen har begärt det. Med särskilda skäl avses främst situationer när det finns en överhängande risk för att patienten kommer att utöva våld mot målsäganden eller på annat sätt utsätta målsäganden för betydande fara. Eftersom målsäganden i dessa situationer inte har uttryckt önskemål om att bli underrättad, eller har förklarar sig inte alls vilja ha underrättelser, måste chefsöverläkaren göra en bedömning från fall till fall om en underrättelse ska lämnas. Bestämmelsen blir främst aktuell när en patient har rymt från en vårdinrättning, dock inte när patienten har lämnat vårdinrättningen enligt beslut från chefsöverläkaren eller domstol. (Se Grönwall m.fl., a.a., kommentaren till 28 § LRV.)

Det är chefsöverläkaren vid en vårdinrättning som har ansvar för att fullgöra de skyldigheter som följer av bestämmelsen. Enligt 23 § LRV följer dock att chefsöverläkaren får ge i uppdrag åt någon annan läkare vid vårdinrättningen att fullgöra dessa skyldigheter.

Bedömning

Utredningen visar att kliniken har tolkat 28 § LRV som att skyldigheten att ge målsäganden möjlighet att bli underrättad inträder först i nära anslutning till t.ex. en planerad utevistelse eller om patienten avviker. Av styrelsens remissvar framgår vidare att kliniken har saknat skriftliga rutiner för underrättelser till målsäganden och att en rutin har utarbetats i anslutning till utredningen hos JO.

Som jag redogjort för under rubriken Rättslig reglering m.m. omfattar skyldigheten att underrätta målsäganden inte endast den situationen att en patient lämnar vårdinrättningen efter ett beslut om t.ex. permission eller att vården ska upphöra. Skyldigheten inträder också om patienten avviker utan tillstånd eller t.ex. inte återvänder till vårdinrättningen sedan tiden för ett beviljat tillstånd löpt ut. Inte minst i den situationen när en patient avviker från eller inte återkommer till vårdinrättningen är det naturligtvis nödvändigt att det redan från början står klart om det finns någon målsägande som bör få information om att patienten i fråga vistas utanför vårdinrättningen.

Det bakomliggande syftet med bestämmelsen är att erbjuda stöd och skydd till brottsoffer samt förhindra ny brottslighet från samma gärningsman. För att uppnå detta syfte är det av största vikt att en målsägande som bör ges möjlighet att begära underrättelser identifieras i ett så tidigt skede som möjligt samt att chefsöverläkaren ser till att målsäganden också ges denna möjlighet så snart det kan ske. Vidare måste chefsöverläkaren se till att målsäganden också får underrättelser i de situationer som bestämmelsen anger. Sådana underrättelser ska vid beslut som anges i bestämmelsen lämnas innan patienten lämnar vårdinrättningen och annars så snart som möjligt. Om en patient skulle avvika ska målsäganden således skyndsamt underrättas om det. Samma skyndsamhet att lämna underrättelser gäller naturligtvis också i den situationen när målsäganden i och för sig inte har begärt att bli underrättad men där det bedöms finnas särskilda skäl för att en sådan underrättelse ändå lämnas.

Det är självklart inte acceptabelt att den aktuella kliniken har tolkat och tillämpat 28 § LRV på ett felaktigt sätt eller att kliniken helt har saknat skriftliga rutiner för målsägandeunderrättelser. Att det förhållit sig på det sättet är dessutom anmärkningsvärt mot bakgrund av att bestämmelsen har gällt i drygt 30 år. Som framgår av styrelsens remissvar har dessa brister i det enskilda fallet medfört att målsäganden i ett mål om mord inte har fått möjlighet att begära underrättelser. Jag är mycket kritisk till det inträffade.

Av utredningen i ärendet framgår att kliniken nu har utformat en skriftlig rutin som syftar till att uppfylla de skyldigheter som följer av bestämmelsen. Jag vill för egen del framhålla följande när det gäller den utarbetade rutinen:

Av rutinen framgår att tidpunkten för när målsäganden ska tillfrågas om huruvida han eller hon önskar få underrättelser har knutits till tidpunkten för när en dom om rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning har fått laga kraft. Jag instämmer i att detta framstår som en lämplig tidpunkt och vill framhålla vikten av att chefsöverläkaren så snart som möjligt när domen har fått laga kraft ger målsäganden möjlighet att begära underrättelser.

Information om vem som är målsägande i ett brottmål kan, som kliniken angett i rutinen, framgå på olika ställen i en dom. Om en målsägande har varit part i brottmålet, vanligtvis på grund av att han eller hon har fört en skadeståndstalan mot den tilltalade, framgår uppgift om målsäganden av domens första sidor, under rubriken Parter. Jag vill med anledning av vad som angetts i klinikkens rutin påpeka att en målsägande kan vara part i målet även när åklagaren har väckt åtal. Om en målsägande inte har varit part i målet framgår uppgift om vem som är målsägande antingen under rubriken Yrkanden i domen eller av åklagarens stämningsansökan.

Av rutinen framgår att sekreterare vid kliniken ska kontakta målsäganden via en förtryckt blankett för att höra om, och i så fall i vilka situationer, målsäganden önskar bli underrättad. Av blanketten framgår att kliniken kommer att räkna med att målsäganden inte önskar bli underrättad om han eller hon inte hör av sig. Jag ställer mig tveksam till att i allmänhet tolka ett uteblivet svar på det sättet. Enligt min mening bör dels målsäganden få en tidsfrist för när han eller hon senast ska ha hört av sig till kliniken om han eller hon önskar att bli underrättad, dels bör kliniken vid uteblivet svar kontrollera att blanketten verkligen har skickats till rätt adress. Om blanketten har skickats till rätt adress men det inte har kommit något svar bör kliniken dessutom skicka en påminnelse. Om målsäganden trots detta inte svarar kan inte annat sägas än att kliniken har fullgjort sina skyldigheter.

Det framgår inte av den rutin som kliniken har utformat när en målsägande som har begärt det ska underrättas. Som jag redogjort för ska detta ske innan patienten lämnar vårdinrättningen eller annars så snart det kan ske. Detta bör enligt min uppfattning också framgå tydligt av rutinen. Det bör också tydliggöras i rutinen att det – om det finns särskilda skäl – kan finnas en skyldighet att underrätta även en målsägande som inte uttryckligen har begärt det eller som uttryckligen har avböjt underrättelser.

Jag vill även nämna att det enligt 2 § 22 förordningen (1991:1472) om psykiatrisk tvångsvård och rättspsykiatrisk vård följer en skyldighet för chefsöverläkaren att se till att journalen för en patient som vårdas enligt LRV innehåller uppgift om att målsäganden önskar få sådan underrättelse som sägs i

28 § LRV. Enligt förordningen ska journalen även innehålla uppgift om när en underrättelse har lämnats.

Slutligen kan jag konstatera att det framgår av styrelsens remissvar att kliniken i oktober 2021 kontaktade samtliga målsägande i det nu aktuella fallet samt att den har påbörjat ett arbete med att se över om det finns ytterligare fall där målsägande bör ges möjlighet att begära underrättelser. Jag ställer mig positiv till det arbete som kliniken påbörjat i detta avseende och även till det faktum att kliniken nu har utformat skriftliga rutiner för hanteringen av målsägandeunderrättelser. Som framgår av min bedömning finns det dock anledning för kliniken att arbeta vidare med innehållet i rutinen.

Utlämnande av allmänna handlingar

AA har i sin anmälan även framfört klagomål mot Skaraborgs sjukhus handläggning av hans begäran om handlingsutlämnande. AA har anfört att han den 9 december 2020 begärde kopior av handlingar som beskriver eller innehåller en beskrivning av klinikens rutiner för målsägandeunderrättelser. Han fick inget svar och skickade därför en påminnelse den 17 december. Sjukhuset återkopplade inte.

Den som begär ut en allmän handling som får lämnas ut ska genast eller så snart det är möjligt och utan avgift få ta del av handlingen på stället. Den som begär det har också rätt att mot en fastställd avgift få en kopia av handlingen. En sådan begäran ska behandlas skyndsamt (se 2 kap. 15 och 16 §§ tryckfrihetsförordningen), normalt samma dag som framställningen gjordes. Om myndigheten helt eller delvis inte kan tillmötesgå den enskildes begäran ska myndigheten underrätta den enskilde om det (6 kap. 3 § offentlighets- och sekretesslagen [2009:400], OSL). Den enskilde ska då också informeras om möjligheten att begära myndighetens prövning och att det krävs ett skriftligt beslut av myndigheten för att beslutet ska kunna överklagas. Om en enskild begär att få ta del av en handling som inte finns hos myndigheten ska den enskilde omgående informeras om detta. Om den enskilde står fast vid sin begäran bör myndigheten följa den i 6 kap. OSL angivna ordningen. Skyndsamhetskravet i tryckfrihetsförordningen gäller således även i denna situation.

Utredningen visar att sjukhuset först den 27 augusti 2021, efter att JO hade remitterat ärendet till styrelsen, meddelade AA att den handling som han efterfrågat inte fanns. Av styrelsens remissvar framgår att fördröjningen orsakades av att chefsöverläkaren missförstod AA:s första begäran. Därefter kom AA:s påminnelse att raderas eftersom den misstogs för att vara en dubblätt av ett annat meddelande som AA skickat samma dag. Jag kan konstatera att en noggrannare granskning av AA:s meddelanden den 9 och den 17 december 2020 hade medfört att AA omedelbart hade kunnat få ett besked om att den begärda handlingen inte fanns. Det dröjsmål som uppstått är, trots styrelsens

förklaring till det inträffade, inte godtagbart. Skaraborgs sjukhus förtjänar kritik för den bristfälliga hanteringen av AA:s begäran.

Övrigt

Vad som i övrigt har kommit fram ger inte anledning till några uttalanden från min sida.

Jag finner anledning att skicka beslutet till Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) för kännedom.

Ärendet avslutas.